

Percepția subiectivă a democrației și democratizării societății românești (1990-2005)

Claudia Buruiană

Universitatea „Spiru Haret”, București

Cel de-al „treilea val al democratizării” a condus la reformularea cu mai multă acuitate a întrebării fundamentale privind „potrivirea” (în sensul lui Almond și Verba) dintre „standardele” (universale ale) democrației și modelul cultural al unei societăți particulare. Problema este întemeiată în sfera unei sociologii a democrației și regimurilor democratice, domeniu a cărui afirmare a mers paralel cu înțelegerea și afirmarea ideii că democrația este o construcție socioculturală semnificativă. Studiul propune o analiză, pe baza datelor de sondaj, a înțelesurilor date de societatea românească democrației și democratizării, la capătul celor 15 ani de tranziție democratică.

Interesul față de percepția socială asupra democrației și democratizării

Cum se explică faptul că în 1990, după cum relevă datele de sondaj, 80% din populația cu drept de vot își declara sentimentele pozitive față de democrație, pentru ca în 2005 aproape 80% să se declare nemulțumiți de „democrație”? De ce se declară românii nemulțumiți de democrația din România și mulțumiți de funcționarea democrației în UE (în timp ce în țările membre oamenii sunt mulțumiți de funcționarea democrației în propria lor țară și nemulțumiți de funcționarea democrației în UE?) Care este percepția societății asupra modului cum s-a petrecut democratizarea în România post-comunistă?

Pentru a „prefața” răspunsul la aceste întrebări să trecem în revistă rațiunile pentru care ne interesează (sau ar trebui să ne intereseze) percepția societății asupra democrației și democratizării.

Atunci când investigăm percepția subiectivă a democrației și a procesului de democratizare o facem tocmai pentru că aceasta face parte din cultura politică a democrației, este unul dintre constituenții ei; atunci „când vorbim de cultura politică a unei societăți ne referim la sistemul politic așa cum a fost el interiorizat în cunoștințe, sentimente și evaluări ale populației sale”¹.

În abordarea, devenită de referință, a lui Almond și Verba, cultura politică este „veriga de legătură”, articulația dintre macro- și micropolitică. Evaluările culturii politice sunt esențiale în regimurile

democratice tocmai pentru că aceasta vizează relația dintre societate și sistemul politic, susținerea procesului politic din partea societății, legitimitatea, performanțele și funcționalitatea instituțiilor politice. Fiind o măsură a *interiorizării* de către societate a structurii politice, evaluările culturii politice ne oferă deci o măsură a pașilor făcuți de o societate pe calea democratizării.

Evaluarea democrațiilor și a proceselor de democratizare constituie o preocupare a însăși teoriei democratice. Odată cu prăbușirea regimurilor comuniste, antrenarea unor noi societăți în procese de democratizare a adus noi provocări atât teoriei democratice, cât și presiunii analitice și practice de a evalua democrațiile. „Prin ce criterii și standarde pot fi apreciate progresele către democrație dintr-o țară dată? [...] Pot fi aplicate aceleași criterii democrațiilor în curs de dezvoltare, ca și democrațiilor stabile? Avem nevoie de alte criterii pentru a evalua durabilitatea unei democrații, diferite de cele utilizate pentru a evalua gradul de democratizare? Sunt standardele aplicate de analiștii occidentali etnocentrice sau universale?”² Referitor la ultima întrebare se poate spune că sistemul de indicatori *obiectivi* pe baza cărora se pot evalua democrațiile este tot mai perfecționat. Cu toate acestea, după cum apreciază unii autori, „din cauză că democrația este interpretată diferit în diferite culturi, dacă vrem să determinăm «progresul către democrație» într-o țară dată, acesta poate fi făcută numai în termenii semnificațiilor asociate democrației de către actorii politici relevanți, nu prin raportarea la criterii și indici abstract definiți”³.

Mai mult, credem noi, ar fi interesant de urmărit în ce fel se articulează evaluările „obiective” – ale experților interni, externi, (ne)gubernamentali etc. – și cele

„subiective” (ale societăților) asupra proceselor de democratizare. Mai multe combinații sunt posibile. Pe baza indicatorilor obiectivi putem evalua, de exemplu, o modificare legislativă ca fiind „democratică”, în timp ce în percepția populației aceeași modificare să fie apreciată ca nedemocratică, abuzivă, neimportantă în raport cu „agenda” sa etc. Dar cât de mare poate fi distanța dintre evaluările experților asupra democratizării unei societăți și percepția subiectivă a aceleiași proces? Ce semnificații au „suprapunerile”, „punctele” în care evaluările experților și cele ale societății care „trăiește” democrația se întâlnesc?

Ne putem întreba totodată dacă există – dincolo de „teorie” – un interes *real* pentru evaluările populației asupra funcționării democrației. Contează cu adevărat în derularea unui proces faptul că oamenii declară că sunt nemulțumiți de această derulare? Sau sondajele au devenit de fapt o „capcană” în care cade omul de rând, amăgit de ideea că opinia lui contează? Provoacă de astfel de întrebări, în lucrarea sa *Poporul contra democrației*, Guy Hermet scria: „Justificarea lor explicită este cunoscută. Sondajele permit exprimarea celui mai mic freazăt al opiniei statistice. Ele îi lămuresc pe practicieni în legătură cu așteptările populației. În cea mai nobilă perspectivă, ele pot chiar atrage atenția asupra temelor considerate a fi de interes general de către factorii de decizie – sunt educative. Dar această solitudine acoperă alte intenții neexprimate. La acest nivel al inexprimabilului, anchetele de opinie vizează mai întâi lingușirea electorilor prezenți și viitori. Trebuie să li se arate că nu mai este ca pe vremuri, când ei nu interesau decât în momentul scrutinului. De acum înainte, politicienii se prefac că se întreabă mereu în legătură cu nevoile acestora, cu sentimentele și chiar cu emoțiile

lor (54-55).” Cu unele excepții notabile, specialiștii, la rândul lor, excelează prin interpretări abuzive : întrebăm în sondaje diverse lucruri pentru ca apoi să tragem concluzia că „poporul” nu știe ce este democrația, sau că el „crede” în mod eronat că știe anumite lucruri despre democrație, că sunt prea multe nonrăspunsuri etc.

Cel de-al „treilea val al democratizării” a condus la reformularea, cu mai multă acuitate, a întrebării fundamentale privind „potrivirea” (în sensul lui Almond și Verba) dintre „standardele” (universale ale) democrației și modelul cultural al unei societăți particulare. Întrebarea este întemeiată în sfera unei *sociologii a democrației și a regimurilor democratice*, domeniu a cărui afirmare a mers paralel cu înțelegerea și afirmarea ideii că democrația este o *construcție socioculturală semnificativă*.

Nu ne putem propune aici o determinare a tipului de cultură politică a societății românești în tranziție – care ar necesita o investigație de o mare anvergură, ci o analiză a înțelesurilor date de societate democrației și democratizării, a modului

cum gândește societatea democrația, a orientării societății față de democrație.

Consensul inițial asupra ideii democratice

În contextul prăbușirii regimului comunist, românii – marea lor majoritate – respingeau *comunismul* și păreau să aibă *sentimente sau reacții pozitive față de democrație sau la auzul acestui cuvânt* – ca să ne exprimăm exact în termenii în care a fost formulată întrebarea într-un sondaj realizat în 1990 de Laboratorul de Sociologie Urbană și Regională, solicitat de Research Office of USIA (The United States Information Agency). Sondajul a cerut respondenților să arate ce sentimente (reacții) – pozitive, negative sau neutre – le trezesc cuvintele : „democrație”, „front”⁴, „social-democrație”, „partid”, „capitalism”, „comunism”⁵. O pondere foarte mare, 80% aveau reacții negative față de „comunism” și 83% declarau atunci că au sentimente pozitive față de „democrație”.

Tabelul 1. Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Oamenii au reacții diferite la cuvinte care descriu idei politice. Pe măsură ce vă voi citi astfel de cuvinte, vă rog să-mi spuneți ce sentimente (reacții) vă trezesc – pozitive, negative sau de nici un fel”

Cuvântul de referință	Ponderea persoanelor care susțin că au sentimente (%)			Total
	Negative	Neutre	Pozitive	
Democrație	3	14	83	100
Front	13	21	66	100
Social-democrație	8	55	37	100
Partid	25	38	37	100
Capitalism	42	38	20	100
Comunism	80	18	2	100

Sursa : Sondaj LSUR, solicitat de Research Office of USIA, 1990, preluat după Dumitru Sandu (1999, 22, 219).

Evident, nu putem susține, (doar) pe baza acestor răspunsuri, că oamenii știau precis ce este „democrația” și, prin urmare, că optau în cunoștință de cauză pentru trecerea la democrație; ar putea fi vorba mai degrabă de o „predispoziție” pentru democrație datorată experienței unui regim nedemocratic, de o accentuare a respingerii regimului comunist (observăm că 80% declară în același sondaj că acesta le trezește reacții negative): *am traversat o experiență pe care o respingem*, ar putea fi o „traducere” adecvată a răspunsurilor.

Totuși, credem că nu s-a acordat suficientă importanță acestei „reacții” pozitive a societății față de ideea „democrației” măsurată de sondajul din 1990, care, în termenii lui Gianfranco Pasquino, ar avea semnificația unei „condiții preliminare” în democratizarea unei societăți. Referindu-se la condițiile politice enunțate de Rustow (Dankwart, 1970) în analiza etapelor trecerii unei societăți la un regim democratic, Pasquino este de părere că „această condiție preliminară a fost adesea subevaluată. Pentru a-i acorda importanța ce i se cuvine, este suficient să ne gândim la cât de dificilă (și la sfârșit, probabil, imposibilă) ajunge să fie instaurarea unui regim democratic, dacă o minoritate unită, importantă și concentrată se îndoiește mereu de apartenența sa la acea comunitate politică specifică ce se dorește democratică. Exemplele africane și asiatiche de minorități etnice importante au fost cele folosite mai frecvent în scopul susținerii indispensabilității acestei condiții preliminare. După dezintegrarea URSS și a Iugoslaviei, ne stau la dispoziție multe alte cazuri în care formarea unor regimuri democratice este mult mai dificilă decât nu s-a rezolvat întâi, într-o manieră convingătoare și consensuală, apartenența la o anumită comunitate politică” (Pasquino, 2002).

Semnificațiile „democrației pe înțelesul tuturor”

Prin urmare, putem spune (cu nuanțele precizate în paragraful anterior) că românii au dorit trecerea la democrație. Dar ce înțeles îi dau?

Se poate observa că „democrația” a devenit în România post-comunistă o noțiune destul de frecvent utilizată. Este suficient ca într-un loc public să izbucnească un incident cât de mic pentru ca „democrația” să fie invocată: asta se întâmplă „pentru că acum e democrație”. Oricât de puțin ar fi cunoscută, frecvența utilizare a acestei categorii a „democrației” nu poate fi total lipsită de semnificații din mai multe puncte de vedere: avem de-a face cu o categorie importantă, din seria celor care contribuie la separarea unei epoci de o alta (epoca comunistă de cea post-comunistă) și la o construcție socială nouă („comunismul a căzut, acum am trecut la democrație”), schimbare care nu este însă pe măsura așteptărilor. Sunt și alte date de sondaj și alte situații sociale care pot fi aduse în discuție și în care oamenii simpli recurg la noțiunea de „democrație” pentru a defini global calea pe care societatea a urmat-o „după” căderea comunismului și pentru a o delimita de cea comunistă („înainte”).

Observăm că democrația „pe înțelesul tuturor” este un important instrument de cunoaștere, prin care oamenii definesc o „zonă nouă de semnificații” (în sensul Berger și Luckman, 1999), prin care este codificată o întreagă experiență pe care au trăit-o în perioada de după căderea comunismului – diferită de cea comunistă.

De obicei, când oamenii „internalizează” o realitate nouă, ei învață un limbaj nou (Searle, 2000)⁶. Or „democrație” nu era în perioada comunistă un cuvânt necunoscut. De aceea, poate părea surprinzător

faptul că societatea conceptualizează schimbarea recurgând la o categorie oarecum compromisă de regimurile de „democrație populară”. Oamenii au însă propriile lor „expertize” și criterii pe baza cărora pot face evaluări asupra distanței dintre ceea ce pretindea regimul comunist autonomindu-se „democrație populară” și ceea ce era în realitate, adică un regim de dictatură care mima unele dimensiuni ale democrației (votul universal, participarea maselor la luarea deciziilor). *Democrația este o categorie prin intermediul căreia societatea românească „gândește” schimbarea.* Ne putem da seama de acest lucru din răspunsurile la întrebările specifice competenței democratice.

Dacă drumul ales este democrația, și în această privință s-a întrunit un consens în momentul prăbușirii regimului comunist, cum se explică ponderea mare și în creșterea a celor care apreciază că „direcția este greșită” și că „era mai bine înainte” ?

Experiența regimurilor totalitare nu creează automat „înclinații” totalitare ; această experiență poate, dimpotrivă, înarma o societate cu acel simț aparte de a discerne între caracterul democratic și caracterul nedemocratic sau abuziv al deciziilor importante pentru colectivitate, de a aprecia global schimbarea post-comunistă ca derulându-se într-o „direcție bună” sau „greșită”.

Ar trebui, în acest sens, să avem mai multă încredere în „simțul” (întemeiat pe experiența istoriei lor recente) acestor societăți, care au traversat comunismul, de a depista în funcționarea noilor democrații unele componente care funcționează abuziv sau nedemocratic. Probabil că aproape nimeni nu crede că „era mai bine înainte”. Dar oamenii sesizează, prin prisma experienței lor cotidiene, că suntem departe de a avea o democrație reală. Atunci când oamenii sunt de acord cu astfel de enunțuri ei au posibilitatea, prin prisma

experienței „totalitare” pe care au traversat-o, de a face comparații între funcționarea unui astfel de regim „totalitar” și cel prezent, „democrația”; ei pot enumera anumite domenii în care lucrurile cel puțin funcționau, uneori chiar funcționând bine, față de situația lor de azi, când sunt aduse în stare de colaps: sistemul de educație sau cel de sănătate, în care era mai multă ordine, sistemul social – tinerii primeau loc de muncă și chiar locuință la terminarea studiilor, multe lucruri erau mai ușor de realizat (plata utilităților, concediul, achiziționarea unui automobil etc.).

Subscrierea la judecata „era mai bine înainte” este și semnul percepției, între reprezentările pe care le au oamenii despre democrație, a distanței dintre democrația ideală și democrația reală, efectivă.

Nemulțumiți de funcționarea democrației în propria lor țară, românii se arată, în schimb, mulțumiți de funcționarea democrației în UE și lucrurile stau la fel în toate țările candidate și în rândul noilor membre. Prin contrast, în țările UE-15 populația este mai mulțumită de funcționarea democrației în propria lor țară decât de funcționarea democrației în UE. Conform Eurobarometrului 62 din toamna anului 2004 (Comisia Europeană, Raportul Național pentru România, 41), ponderea persoanelor mulțumite de funcționarea democrației în propria țară este pentru România de 29% în timp ce 57% se arată mulțumiți de funcționarea democrației în UE; în rândul țărilor membre (UE-15), lucrurile stau exact invers: mulțumirea față de funcționarea democrației în propria țară este mai mare decât satisfacția față de funcționarea democrației în UE. Discrepanțele cele mai mari dintre aprecierea subiectivă a funcționării democrației în propria țară față de funcționarea acesteia în UE se înregistrează în Danemarca (91%

față de 61%), Finlanda (83% față de 50%), Suedia (76% față de 42%). Trebuie spus că, la rândul lor, instituțiile UE le inspiră mai multă încredere românilor decât instituțiile din propria țară, conform Barometrului FSD din mai 2005. Aceasta înseamnă că românii nu sunt nemulțumiți de democrație în general și nu resping ideea politică a democrației, ci sunt nemulțumiți de cum a avut loc transformarea democratică în România.

De ce sunt românii nemulțumiți de funcționarea democrației sau cum a devenit democratizarea societății românești o experiență negativă

Sondajul din 1990 arăta sentimente pozitive față de ideea democrației pentru 83% dintre români. După 15 ani de democratizare – dacă scădem 28% nemulțumiți și 9% foarte nemulțumiți (în total 37%) și 37% nici mulțumiți, nici nemulțumiți – doar 26% se declară mulțumiți de democrația din România, conform Barometrului de opinie publică FSD, din mai 2005.

Putem spune că oamenii au învățat între timp mai multe despre democrație și de aceea au devenit mai critici sau au devenit mai conștienți de puterea lor de „a contesta”, pe care au dobândit-o în democrație (și care le lipsea sub regimul comunist)? Răspunsurile la întrebările următoare dovedesc că *nu*, întrucât se observă, ca și în cazul rezultatelor din alte sondaje, că „pe măsură ce întrebările devin mai specifice, solicitând un grad mai mare de competență democratică, ponderea celor care nu știu să răspundă, sporește” (Sandu, 2003, 1).

Nemulțumirea față de democrație este legată prin urmare de altceva. Privind

întrebările referitoare la direcția în care merg lucrurile în dinamica lor, putem spune că tendința a fost ca, pe măsură ce situația economică generală și a sa personală s-a înrăutățit, să se întărească percepția omului de rând conform căreia cei care s-au îmbogățit în perioada post-comunistă au reușit acest lucru prin mijloace necinstite. În 2005, la întrebarea „Cum credeți că au reușit majoritatea oamenilor care au făcut avere în România?”⁷, 56% răspund „prin încălcarea legii”, 13% cred că „prin relații”, 8% „prin noroc” și numai 10% apreciază că noii îmbogățiiți au obținut averea prin „muncă și merit personal”.

Creșterea nemulțumirii față de politică în general, care se înregistrează în multe societăți, unele cu democrații avansate, poate avea interpretări diferite. Manifestarea nemulțumirii față de democrație ar putea fi și un simptom al creșterii raportării critice a populației la sistemul politic, un antrenament în vederea exercitării funcției de contestare.

Percepția asupra puterii de a influența luarea deciziilor importante

După 15 ani de tranziție democratică, în România oamenii cred într-o proporție covârșitoare că nu au puterea de a influența deciziile importante care sunt luate. Răspunsurile la întrebarea care a fost formulată în Barometrul de opinie din mai 2005 (46) – „În ce măsură credeți că oameni ca dvs. pot influența hotărârile importante care se iau pentru localitatea dvs./ pentru întreaga țară?” – sunt o veritabilă declarație de alienare față de procesul de luare a deciziilor: în total 79% (25% deloc + 24% în foarte mică măsură + 30% în mică măsură) cred că

„oameni ca ei” nu au puterea de a influența deciziile care se iau pentru localitatea în care trăiesc; 82% (31% deloc + 26% în foarte mică măsură + 25% în mică măsură) declară că „oameni ca ei” nu pot influența deciziile care se iau pentru întreaga țară.

Mai multe explicații sunt posibile. Pe de o parte, s-ar putea spune, conform acestor răspunsuri, că regimul este perceput de populație ca fiind în realitate nedemocratic, din moment ce „un regim în care poporul nu exercită nici o parte a conducerii nu poate fi calificat ca «democratic»” (Parry și Moyser, 1994, 44-62); pe de altă parte însă, aceasta ar fi o explicație prea simplistă, întrucât, în democrațiile moderne, democrația este mai greu de perceput ca „putere a poporului” (ca în democrația greacă unde „cetățenii” participau direct la conducere). Putem spune în acest sens că percepția populației este „corectă”, din moment ce, în realitate, „în nici un stat modern, membrii acestuia, fie ei bărbați sau femei, nu decid asupra a ceea ce se realizează efectiv și nici nu își iau destinele în propriile mâini. Ei nu o fac pentru că nu pot” (Dunn, 1992).

În mod particular în cazul românilor, faptul că aproape 80% apreciază (mai, 2005) că „oamenii ca ei” pot influența într-o mică măsură, foarte mică sau chiar deloc deciziile importante care se iau trebuie interpretat prin prisma a ceea ce se înțelege prin „oameni ca dumneavoastră”. Dacă expresia a fost înțeleasă ca referindu-se la situația lor economică, atunci putem sintetiza răspunsurile la această întrebare ca fiind cu adevărat o declarație de alienare față de politic: *oamenii ca noi (în mare parte săraci) nu contează, nu au un cuvânt de spus sau nu sunt luați în considerare atunci când se iau decizii importante*. Putem spune că oamenii se autopercep ca aflându-se în situația „nautonomică” descrisă de David Held.

A participa și a fi exclus.

Situația nautonomică

(David Held)

Unii autori sunt tentați să creadă că nemulțumirea populației față de democrație pe „considerente economice” este o atitudine de lipsă de civism. „Preocupați de creșterea nivelului lor de trai, românii par să fi neglijat valoarea civică a proiectelor politice la care au fost chemați să participe. Dificultățile provocate de tranziție în sfera bugetelor individuale au avut un efect rapid: cursa cotidiană pentru satisfacerea primordială a nevoilor de supraviețuire. Concret, a fost vorba de ignorarea crescândă a participării politice, în favoarea unei «logici productivist-hedoniste, care privilegiază interesul și plăcerea individului»⁸. Această tendință, care nu-i este proprie doar României post-comuniste, a însemnat mobilizarea prioritară în vederea obținerii profitului, și nu a promovării valorii civismului. Cetățenia a încetat să fie asimilată componentei sale politice. «Autentice» au devenit, în acest context, «cetățenia economică și cetățenia socială»⁹ Românii preferă să se unească în jurul unor teme cu finalitate economică. Statul a început să fie privit ca o imensă întreprindere în care concurența este mecanismul ce-i reglează bunul mers. Modelul a fost reprodus în toate interacțiunile cetățenești, cea ce nu poate decât să dăuneze civismului.”(Tudor și Gavrilăscu, 2002)

Au fost propuse însă concepte și teorii explicative mai substanțiale care surprind dificultățile reale de a crea o nouă „realitate” social-politică democratică la nivelul atitudinilor în condițiile eșecului democratizării economice. Sintetic, lucrurile se petrec astfel: „Urmările, la început negative, ale reformei economice, sunt binecunoscute. Restricțiile bugetare încetinesc

inflația, dar accelerează creșterea prețurilor produselor de bază, până atunci subvenționate. Mai general, «adevărul prețurilor» antrenează cu sine inflamarea acestora, umplând brusc magazinele cu produse pe care consumatorii nu și le pot procura. Dispar cozile, fără ca absența lor să însemne faptul că nevoile populației sunt satisfăcute în mod real. În paralel, închiderea uzinelor nerentabile provoacă dintr-o dată șomajul, în societăți pe care timp de mulți ani de dictatură acesta le-a ocolit; aceasta în timp ce reorganizarea generală a circuitelor de producție se traduce, la început oarecum global, nu printr-o ameliorare, ci printr-o agravare a condițiilor de viață a maselor. De unde o tendință destul de naturală pentru a pune această dezordine pe seama democrației gestante și a guvernanților săi. Într-un cuvânt, reforma economică, încetinelile și efectele sale secundare tind să mimeze legitimitatea democratică în perioada hotărâtoare a fundamentării sale, în primul rând în fostul spațiu comunist, în care democrația nu poate totuși coexista cu fosta economie centralizată...” (Hermet, 2002, 159-160).

Iată principiul formulat de Guy Hermet pe baza analizei comparative a raportului dintre democratizarea politică și democratizarea economică în situațiile foarte variate ale tranzițiilor democratice care au avut loc în lume în ultimele decade: „A călăuzi cele două schimbări de front fiind în mod evident un principiu excelent, este cu adevărat important să se cunoască ritmul în care trebuie condusă schimbarea economică, fără ca aceasta să dăuneze mutației democratice” (Hermet, 2002, 159).

Existența unor cadre minimale care să permită unei colectivități exercițiul efectiv al democrației (participare, asociere, exercitarea drepturilor și libertăților democratice) reprezintă pentru David Held „principiul autonomiei”: „Dacă democrația

înseamnă «conducerea poporului», stabilirea deciziilor publice luate de membrii liberi ai comunității politice, atunci fundamentul justificării sale constă în promovarea și întărirea autonomiei, deopotrivă pentru indivizi ca cetățeni, cât și pentru colectivitate. În acest context, conceptul de «autonomie» se referă la capacitatea ființelor umane de a raționa conștient, de a reflecta asupra propriilor persoane și de a se autodetermina. Aceasta implică posibilitatea de a delibera, a judeca, a alege și a acționa (sau a nu acționa, după caz), atât în viața privată, cât și în viața publică, având în minte binele democratic sau, așa cum spunea Rousseau, «binele comun»” (Held, 2000, 178). După Held, acest principiu „s-a dezvoltat ca parte a, și a fost construit pe, resursele conceptuale și instituționale ale culturii democratice occidentale (mișcările sale politice, textele de bază și instituțiile sedimentate) într-un mod care ar fi putut, în principiu, fi înțeles și pe deplin conștientizat de către toți cetățenii” (Held, 2000, 181). Prin contrast, Held definește situația „nautonomică” sau „nautonomia”: „Acolo unde relațiile de putere generează sistematic inegalități de șanse, pot crea o situație care poate fi numită «nautonomică». Nautonomia se referă la producția și distribuția inegală a șanselor de viață care limitează și erodează posibilitățile participării politice. Prin șanse de viață înțeleg oportunitățile pe care le are o persoană de a se bucura de binefacerile sociale, economice, culturale și politice, de recompensele și ocaziile care apar în comunitatea în care trăiește (...). Structurile nautonomice sunt modelate de disponibilitatea unei diversități de resurse sociale tipice, de la cele materiale (bunăstare și venit), la cele coercitive (forța organizată și desfășurarea de forțe) și cele culturale – ansamblul de concepte și discursuri care formează cadrele

interpretative, gusturile și abilitățile. Disponibilitatea unor asemenea resurse într-o comunitate depinde evident în mare măsură de capacitatea grupurilor de a exclude «intrușii» și de a controla resurse la care alții nu au acces. Încercarea de a controla sau chiar a monopoliza, orice ansamblu de resurse conform unor criterii sociale anume, precum clasa, rasa, etnia sau genul, poate fi categorisită ca o formă de «obstrucționare socială». Prin urmare, „în măsura în care există nautonomie, nu e posibilă supraviețuirea unei structuri comune de acțiune politică, iar democrația devine un domeniu privilegiat operând în favoarea acelora care dețin resurse semnificative” (Held, 2000, 206-207).

Concluzii: percepția democratizării ca o suită de schimbări care nu s-au derulat în favoarea „poporului”

„Confiscarea” democrației de către grupuri oligarhice este unul dintre pericolele cel mai des invocate dintre toate cele care amenință, în general, democrația. Într-adevăr, aici percepția subiectivă se întâlnește cu măsurarea obiectivă a fenomenului. Oamenii percep („corect” am putea spune)

clivajul enorm care a împărțit, în perioada post-comunistă, societatea în două: un grup care s-a îmbogățit prin „încălcarea legii” și prin „relații” (un fel de beneficiari imorali ai democratizării), în timp ce „restul” (cei mai mulți) sunt într-o progresivă sărăcire și excludere economică, socială și politică, veșnici perdanti și „sacrificați” ai „democratizării”. Această viziune este împărtășită după 15 ani de „democratizare” de majoritatea populației cu drept de vot (pentru că numai 10% apreciază că noii îmbogății au reușit prin muncă și merit personal).

„Declarația de nemulțumire față de democrație” a majorității populației cu drept de vot (doar 20% se declară propriu-zis mulțumiți în mai 2005) nu este și una de respingere a democrației în general sau ca ideal politic pentru că românii se declară mulțumiți de funcționarea democrației în UE. În această „declarație de nemulțumire” nu trebuie să vedem o respingere a democrației sau a proiectului democratizării societății, ci, dimpotrivă, trebuie să vedem o apreciere globală a schimbărilor de după decembrie 1989 care au expediat cea mai mare parte a societății într-o situație ce o exclude structural de la exercitarea unei participări influente așa cum ar fi normal într-o democrație.

Note

1. G. Sidney și A. Verba, *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, traducere și studiu introductiv de Dan Pavel și prefața autorilor la ediția 1963 și reeditat în 1989, de Ed. CEU Press, Du Style, București, 1996. Cultura politică a democrației este cultura civică, o formulă mixtă (de fapt toate culturile politice, cu excepția celor parohiale, sunt mixte sau „sistematic mixate”, cum spun Sidney și Verba), incluzând atât orientări politice de tip *participativ*, cât și *dependente* și *parohiale*.
2. David Beetham. (1994) Introduction. În D. Beetham (ed.), *Defining and Measuring Democracy*. SAGE Publication. 1. Aceste probleme au stat în atenția *workshop*-ului de la Leiden din 1993 pe tema „Indici ai democratizării”, organizat și finanțat de European Consortium of Political Research în urma căruia a fost editat volumul.
3. *Ibidem*, 3-4.

4. Grupul care a preluat puterea în România după evenimentele din decembrie 1989 s-a numit Frontul Salvării Naționale.
5. Datele sunt citate de noi după Dumitru Sandu (1999, 22, 219). Sondajul a fost realizat în 1990 pe un eșantion reprezentativ național de 1.565 de persoane de 18 ani și peste.
6. Descriind componenta lingvistică drept un element al faptelor instituționale, filosoful subliniază: „nu numai că limbajul se dovedește a fi esențial pentru felul în care ne reprezentăm faptele, ci, într-un mod pe care va trebui să-l lămurim, formele lingvistice în cauză sunt parțial constitutive pentru fapte”(41).
7. FSD – Barometrul de opinie publică, mai 2005. S-a cerut subiecților să opteze pentru o singură variantă de răspuns.
8. Referința autorilor citați este Dominique Schnapper, 2000
9. Referința autorilor citați este Dominique Schnapper, 2000.

Bibliografie

- Almond, Gabriel A. și Verba, Sidney. (1996). *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*. București: Editura CEU Press, Du Style.
- Dutton, William (ed.) (1999). *Society on the Line. Information Politics in the Digital Age*. Oxford: Oxford University Press.
- Whitley, Richard. (2000). *The Intellectual and Social Organization of the Sciences*. Oxford: Oxford University Press.
- Beetham, David. (1994). *Introduction*. În D. Beetham (ed.), *Defining and Measuring Democracy*. London: SAGE Publication.
- Hermet, Guy. *Poporul contra democrației*. Iași: Editura Institutul European.
- Hermet, Guy. (2002). *Cultură și democrație*. Târgoviște: Editura Pandora-M.
- Sandu, Dumitru. (1999). *Spațiul social al tranziției*. Iași: Editura Polirom.
- Pasquino, Gianfranco. (2002). *Curs de știință politică*. Iași: Editura Institutul European.
- Berger, Peter și Luckmann, Thomas. (1999). *Construirea socială a realității. Tratat de sociologia cunoașterii*. București: Editura Univers.
- Searl, John R. (2000). *Realitatea ca proiect social*. Iași: Editura Polirom.
- Eurobarometrul 62, Comisia Europeană, Raportul Național România. Toamna 2004.
- Sandu, Dumitru, *Democrația „trăită” prin instituții și resurse*. www.osf.ro, octombrie 2003.
- FSD – Barometrul de opinie publică, mai 2005.
- Parry, Geraint și Moyser, George. *More Participation, More Democracy?* În David Beetham (ed.), *Defining and Measuring Democracy*. Londra: SAGE Publication, 44-62.
- Dunn, John (ed.) (1992). *Democracy: The Unfinished Journey 508 BC to AD 1993*. Oxford: Oxford University Press.
- Tudor, Marius și Gavrilesco, Adrian. (2002). *Elita politică în România post-comunistă*. București: Editura Compania.
- Held, David. (2000). *Democrația și ordinea globală. De la statul modern la guvernarea cosmopolită*. București: Editura Univers.
- Dankwart, Rustow A. Transitions to democracy: toward a dynamic model. *Comparative Politics*, 2, 1970, 337-363.
- Schnapper, Dominique. (2000). Du national au civique. A propos de l'éducation, *Commentaire*, vara, vol. 23, 90, 352.

Abstract

“The third democratization wave” lead to the restating of the basic question regarding the “adequacy” (with the meaning stated by Almond and Verba) of the (universal) “standards” of the democracy and the cultural pattern of a certain society. This problem is a founder one for a sociology of democracy and of the democratic regims. This field was developed

in parallel with the understanding and the development of the idea that the democracy is a significant sociocultural construction. The present study proposes an analysis, based on the sampling data, of the meanings offered by the Romanian society to the democracy and of democratization process, at the end of the 16 years of democratic transition.

Primit la redacție : noiembrie 2005